

Тетяна Миколаївна Слїнько

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Харків

Роль і місце інформації в інформаційному суспільстві: окремі аспекти

1. Постановка проблеми

Останнім часом з'являється велика кількість публікацій не лише правознавців, а й представників інших галузей науки, в яких йдеться про формування і розвиток інформаційного суспільства, в якому інформація, необхідна для забезпечення життєдіяльності суспільства, по-перше, вільно і швидко продукується і поширюється, по-друге, до неї всі члени суспільства отримують безперешкодний доступ через розвинену інформаційну інфраструктуру. Крім того, такому суспільству характерна ще одна нова якість – забезпечення кожної особи будь-якими знаннями (залежно від уподобань і інтересів), у даному випадку йдеться про «суспільство знань» і надання всім рівного доступу до них¹.

Звісно, за таких умов багато що в державі, у тому числі й системі суспільних відносин (політичних, правових, духовних та ін.), зазнає кардинальні змін. Більш того, нині інформаційні технології проникають в усі сфери (екологічну, медичну, військову, політико-адміністративну, медійно-комунікаційну, культурну, науково-освітню тощо), полегшуючи протікання багатьох процесів (діагностування – у медицині; листування, обмін відомостями – у повсякденному житті, діловодстві, спілкуванні між різними структурами як усередині країни, так і на міжнародному рівні та ін.), відіграють важливу роль у підвищенні конкурентоспроможності і потенціалу держав, розширенні міжнародних відносин.

¹ Д.В. Дубов, О.А. Ожеван, С.Л. Гнатюк, *Інформаційне суспільство в Україні: глобальні виклики та національні можливості: аналіз. Доп.*, Київ 2010, с. 64, https://niss.gov.ua/sites/default/files/2011-02/dubov_infsus-31058.pdf (доступ: 15.12.2021).

Усе це свідчить про те, що характеристиками, головними ознаками сучасного життя можна вважати стрімкий розвиток науки і техніки, інформаційних і телекомунікаційних технологій, комп'ютеризацію, діджиталізацію, роботизація, появу новітніх відносин, виникнення і регулювання яких мають отримати законодавче закріплення. Однак ще одним результатом інформатизації є те, що зростає інтелектомісткість певних виробництв, а отже, підвищуються вимоги до освітньо-кваліфікаційного рівня працівників, хоча в деяких галузях людина вивільняється від виробничого процесу, а на зміну їй приходять машини (роботизована техніка). Враховуючи все це, суспільство повинно володіти високим рівнем інформаційної культури (у тому числі зі створення, переробки і використання інформації задля дотримання прав і основних свобод людини і громадянина як загальнолюдських цінностей, забезпечення безпеки, конфіденційності тощо).

Як бачимо, нині, коли ми стаємо свідками формування глобального інформаційного суспільства, стрімкого науково-технічного розвитку, соціально-економічного й освітньо-культурного прогресу, саме інформація стає одним з найважливіших суспільних ресурсів², а держава дбає про те, щоб забезпечити доступ до неї. Крім того, серед завдань влади також варто назвати спрощення комунікації між державними структурами і громадянами, прискорення надання послуг, розширення можливостей отримання знань, пам'ятаючи при цьому про примат прав і основних свобод людини і громадянина, у тому числі думки, слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, що за п. 2 ст. 3 Конституцією України мають найвищу соціальною цінність і забезпечуються охороною з боку держави, суспільства «Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави»³.

Виходячи з цього, метою статті є доведення того, що інформація стає одним із найважливіших суспільних ресурсів, до якого держава забезпечує доступ, прагнучи спрощення комунікації між державними структурами і громадянами, прискорення надання послуг.

² В.М. Бебик, *Глобальне інформаційне суспільство: поняття, структура, комунікації*, „Інформація і право” 2011, № 1(1), <http://ippi.org.ua/bebik-vm-globalne-informatsiine-suspilstvo-ponyattya-struktura-komunikatsii> (доступ: 15.12.2021).

³ Конституція України, https://zakon-rada.gov.ua.translate.google/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80?_x_tr_sl=uk&_x_tr_tl=ru&_x_tr_hl=ru&_x_tr_pto=op,sc#Text (доступ: 15.12.2021).

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

Окремі проблеми теми досліджуються у працях О.В. Арістової, О.А. Баранова, І.Л. Бачило, К.І. Беякова, В.М. Брижка, Ю.П. Бурила, А.Б. Венгерова, Г.В. Виноградової, Р.А. Калюжного, Л.П. Коваленко, О.В. Копана, В.К. Конаха, В.А. Копилова, Б.А. Кормича, О.В. Коржа, О.В. Кохановської, О.В. Марущака, В.Г. Пилипчука, Н.А. Савінової, О.В. Сосніна, М.Я. Швеця, О.І. Яременка та ін.

Більшість фундаторів американського та європейського конституційного права звертали увагу на визначний вплив отримання й поширення інформації на права і свободи людини. Разом із тим зміни у житті світової спільноти після проголошення незалежності Української держави надали підстави для переосмислення існуючих концепцій, доктрин прав, свобод, механізму й гарантій їх захисту, які були розроблені, такими вченими-конституціоналістами, як Ю. Барабаш, О. Батанов, О. Бориславська, Ю. Волошин, С. Головатий, М. Гультай, О. Дзьобань, Т. Заворотченко, М. Козюбра, А. Колодій, В. Колісник, Н. Мішина, В. Настюк, О. Нестеренко, О. Петришин, В. Погорілко, П. Рабинович, В. Речицький, О. Скрипнюк, Ю. Тодика, В. Федоренко, Ю. Шемшученко, О. Щербанюк та ін.

551

3. Виклад основного матеріалу

Вивчення останніх публікацій як зарубіжних, так і вітчизняних науковців – представників різних галузей науки дозволяє стверджувати, що нині формується і швидко розвивається інформаційне суспільство, для якого характерним є виникнення відносин в інформаційній сфері, зростання ролі і значення інформації.

Спробуємо розібратися, що вони собою являють. Як наголошує О.І. Яременко: «Під інформаційною сферою ми розуміємо глобальне системоутворююче явище життєдіяльності суспільства та держави, що складається із сукупності впорядкованої та стихійної соціоприродної інформації, а також системи індивідуумів та інституцій, які забезпечують її обіг, соціальні комунікації та спілкування. До інформаційної сфери також входять інформаційно-комп'ютерні технології та інші об'єкти з інтелектуальною природою, які використовуються в процесі інформаційної

діяльності»⁴. Зауважимо, що на думку С. О. Дорогих, «Інформаційна діяльність супроводжує людство з найдавніших часів. Вона тісно пов'язана зі всіма сферами людської діяльності, зокрема, з діяльністю органів влади – як в аспекті задоволення інформаційних потреб органів влади для прийняття управлінських рішень та створення нормативно-правової бази, так і в аспекті задоволення інформаційних потреб громадян щодо діяльності органів влади»⁵.

Виходячи з наведеного, можемо констатувати, що розвиток інформаційної сфери безпосередньо пов'язаний з процесами створення, оброблення і поширення інформації. Крім того, із кожним днем збільшується кількість каналів отримання інформації (Інтернет, телебачення, газети, соціальні мережі), яка буде корисною для ознайомлення з останніми подіями (чи то у рідному місті, чи то у країні, чи то у світі), культурними надбаннями, традиціями. Більш того, сьогодні завдяки телекомунікаційним технологіям стало реальністю отримання освіти, за їх допомогою можна виконувати роботу, спілкуватися тощо. Усе вказане є свідченням появи більших можливостей для реалізації прав і свобод громадян і досягненням високого рівня їх реалізації.

Як приклад наведемо службу інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ), що, як відомо, є структурним підрозділом Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. На сьогодні окремі підсистеми СІАЗ «Законодавство» підключені до міжнародної мережі Інтернет, завдяки чому користувачі мають змогу ознайомитися з нормативно-правовими актами не лише нашої держави, а й інших країн, а також вільно використовувати Global Legal Information Network – світову електронну мережу правової інформації, навіть брати участь у її формуванні, отримати доступ до інших світових інформаційних ресурсів. Усе це полегшує проведення наукових досліджень, порівняльного аналізу нормативних актів різних країн, вивчення їх досвіду з метою його врахування при змінненні окремих процесів усередині України. Як влучно зауважує В. Настюк: «українські дослідники в галузі права часто вже не можуть спиратися у своїх дослідженнях тільки на вітчизняне законодавство. Сьогодні не викликає подиву потреба знати нормативні акти інших країн для вирішення окремого питання»⁶, бо українське суспільство, як, до речі,

⁴ О. Яременко, *Державне управління інформаційною сферою в Україні: структурно-функціональний аспект*, „Правова інформатика” 2008” № 2(18), <http://ippi.org.ua/sites/default/files/08yosfa.pdf> (доступ: 15.12.2021).

⁵ С.О. Дорогих, *Сутність та визначення понять «інформаційна діяльність» та «інформаційна діяльність органів влади»*, „Інформація і право” 2013” № 3(9).

⁶ В.Я. Настюк, *Формування системи інформаційного законодавства в Україні*, „Інформація і право” 2011” № 2(2), <http://ippi.org.ua/sites/default/files/11nvyizu.pdf>

і будь-яке інше, не може розвиватися ізольовано, не використовуючи теоретичних і практичних здобутків світової системи. Вбачається, що останнє набуває особливої актуальності у зв'язку з обранням нашою країною європейського вектора розвитку, прагненням гармонізувати нормативну базу з міжнародним правом, що, звісно, не можливе без швидкого доступу до законодавства країн світу.

До сказаного варто додати, що в Основних засадах розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки закріплено наступне положення: «Одним із головних пріоритетів України є прагнення побудувати орієнтоване на інтереси людей, відкрите для всіх і спрямоване на розвиток інформаційне суспільство, в якому кожен міг би створювати і накопичувати інформацію та знання, мати до них вільний доступ, користуватися і обмінюватися ними, щоб надати можливість кожній людині повною мірою реалізувати свій потенціал, сприяючи суспільному і особистому розвитку та підвищуючи якість життя»⁷.

На виконання вказаного завдання в Україні розпочалися реформи, складовою яких є запровадження е-урядування. Як зафіксовано в «Концепції розвитку електронного урядування в Україні: «Метою впровадження е-урядування в Україні є розвиток електронної демократії задля досягнення європейських стандартів якості електронних державних послуг, відкритості та прозорості влади для людини та громадянина, громадських організацій, бізнесу»⁸.

Вважаємо за доцільне розглянути роботу е-урядування на прикладі Польщі. Так, Національна програма диджиталізації у цій країні має назву Polska Cyfrowa – РО РС, а її мета – забезпечити широкий доступ до високошвидкісного Інтернету; підвищити ефективність і зручність електронних державних послуг; стимулювати ріст рівня комп'ютерної грамотності серед населення; збільшити обсяг послуг ІКТ та підняти їх якість⁹.

Зупинимось на досвіді Польщі детальніше. Передусім наголошимо, що Програма Polska Cyfrowa не лише тісно переплітаються

(доступ: 15.12.2021); О.А. Баранов, М.С. Демкова, С.В. Дзюба, А.В. Єфанов, І.Б. Жилияев, Е.Л. Клепеч, Ю. Місников, О. Арво, Т.В. Попова, І.А. Рубан, А.І. Семенченко, С.А. Чукут, *Концепція розвитку електронного урядування в Україні*, за ред. А.І. Семенченко, Київ 2009, с. 16.

⁷ Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки, „Відомості Верховної Ради України” 2007” № 12, с. 102, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-16#Text> (доступ: 15.12.2021).

⁸ О.А. Баранов, М.С. Демкова, С.В. Дзюба, А.В. Єфанов, І.Б. Жилияев, Е.Л. Клепеч, Ю. Місников, О. Арво, Т.В. Попова, І.А. Рубан, А.І. Семенченко, С.А. Чукут, *Концепція розвитку електронного урядування...*, с. 16.

⁹ *Європейський досвід нормативно-проектного забезпечення розвитку інформаційного суспільства: висновки для України. Аналітична доповідь*, Київ 2014.

з Цифровим порядком денним ЄС, а й зорієнтована на постановку й виконання суто національних завдань (примітно, що останнє стосується і України).

Так, у Польщі, яка надає певні державні послуги на загальній платформі ePUAP portalу державних послуг, передбачається надання підтримки державним органам у створенні й розробці нових електронних послуг, а також комплексних послуг, що має сприяти підвищенню їх якості й доступності¹⁰. Крім того, береться до уваги необхідність підвищення функціональної сумісності зі системами державних архівів. Завдяки цьому Польщі вдалося домогтися ефективного використання інфраструктури із забезпеченням достатнього рівня безпеки систем зберігання й захисту даних у сфері ІКТ. Варто акцентувати ще й на тому, що розвитком е-урядування в Республіці Польща опікується передусім Міністерство адміністрації і цифрації, яке провадить діяльність відповідно до Комплексної державної програми інформатизації (Program Zintegrowanej Informatyzacji Państwa, ZIP). Як впливає з її положень, основними напрямками роботи є: адміністративні питання, зокрема, цивільного і трудового характеру; охорона здоров'я; юстиція та судові органи; безпека та аварійне сповіщення; комерційна діяльність; державні закупівлі; податки і збори; страхування та соціальні допомоги; обмін цифровими даними та поширення знань про ІКТ для населення¹¹.

554

На особливу увагу заслуговує той факт, що за законодавством Польщі послуги мають відповідати стандартам доступності для людей з обмеженими можливостями (WCAG 2.0). Вбачається, що вивчення такого досвіду буде корисним для нашої держави і дасть змогу уникнути багатьох проблем.

Крім того, Програма Polska Cyfrowa передбачає підвищення ефективності електронного документообігу, зокрема, через забезпечення широкого доступу до інформації державного сектору (наприклад, цифрових реєстрів). До речі, обмін державними ресурсами і даними сприяє прозорості підзвітності держави і розширенню участі громадян у процесі управління¹². Додамо, що, як показує досвід розвинених країн, що такі ресурси повинні включати наступні дані: демографічні показники, результати виборів, дані про виробництво та використання енергії, бюджетні надходження та оподаткування на економічну активність, захист даних і забруднення середовища; культурна спадщина, бібліотеки, архіви й музеї.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji, *Co robimy*, <https://mac.gov.pl/co-robimy> (доступ: 15.12.2021).

¹² *Ibidem*.

Звісно, Україна не так уже й давно почала впроваджувати е-урядування, але при цьому є розуміння, що е-послуги можна запропонувати різним суб'єктам у різноманітних організаційних і підприємницьких структурах. Однак для цього нам багато ще треба зробити, бо далеко не кожен має комп'ютер чи будь-який інший пристрій для підключення до Інтернету. Крім того, у населення України низький рівень комп'ютерної грамотності, а отже, його треба підвищувати¹³.

Розглянувши досвід Польщі і беручи до уваги положення Концепції розвитку електронного урядування в Україні, можемо відобразити в таблиці прагнення обох держав. Так, використання можливостей ІКТ для задоволення потреб людини та громадянина передбачає:

Україна	Польща
підвищення якості й доступності державних послуг для людини і громадянина, спрощення процедур і скорочення адміністративних витрат	підвищення доступності інформації для суспільств
підвищення якості адміністративних і управлінських процесів, забезпечення контролю за результативністю діяльності органів державної влади й місцевого самоврядування з одночасним забезпеченням належного рівня інформаційної безпеки	побудова електронного уряду
забезпечення відкритості інформації про діяльність органів державної влади й органів місцевого самоврядування, розширення доступу до неї та надання можливості безпосередньої участі людини і громадянина та інститутів громадянського суспільства у процесах підготовки та експертизи проектів рішень, що приймаються на всіх рівнях державного управління	створення служб і додатків, які використовують державні електронні послуги та інформацію в державному секторі
	підтримка громадських ініціатив для активації цифрової грамотності та електронної інтеграції

Як видно, підходи в чомусь збігаються (підвищення доступності інформації для суспільств), але окремі складові варто вивчити, а можливо, й використати в нашій країні. Наведене набуває неабиякого значення з огляду на те, що за даними Міжнародної спілки електрозв'язку

¹³ Європейський досвід..., с. 41–45.

ООН (МСЕ) через пандемію COVID-19 за перший рік пандемії кількість людей, які почали користуватися Інтернетом, збільшилася на 10% – це найбільший річний приріст за останнє десятиліття. Примітно, що кількість українців, які постійно користуються Інтернетом, за 5 років зросла на 50%, а кількість тих, хто не користується мережею взагалі, знизилася вдвічі. За даними моніторингової організації «Світова статистика Інтернет» у 2021 році кількість користувачів Інтернету у світі зросла з 4,1 до 4,9 мільярда порівняно з 2019¹⁴.

На наш погляд, цифри підтверджують той факт, що інформація, інформаційна сфера стають невід’ємними складовими життя сучасного суспільства. Більш того, значний відсоток населення не уявляє собі життя без Інтернету, розуміючи, що за його допомогою набагато швидше не лише отримується інформація, а й надаються послуги, бо скорочується час (через мережу Інтернет для надсилення й отримання інформації потрібні лічені секунди). Саме тому в Концепції розвитку електронного урядування в Україні, дія якої розрахована до 2020 року, метою вказано «визначення напрямів, механізмів і строків формування ефективної системи електронного урядування в Україні для задоволення інтересів та потреб фізичних та юридичних осіб, вдосконалення системи державного управління, підвищення конкурентоспроможності та стимулювання соціально-економічного розвитку країни»¹⁵.

556

4. Висновки

Підсумовуючи, можемо сміливо стверджувати, що на сучасному етапі розвитку держава надає громадянам доступ до інформації на підставі створення й функціонування національних систем та її мереж; забезпечує можливість ефективного використання інформації для роз’яснення правової, державної політики, визначення основних напрямів дії суспільства на підтримку держави, задоволення потреб громадян в отриманні певних послуг за допомогою мережі Інтернет. Крім того, саме держава сприяє запровадженню новітніх технологічних методів подальшого розголошення інформації, надає технічну підтримку засобам масової інформації для вільного висвітлення дійсності, постійно

¹⁴ У 2021 році...

¹⁵ Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 20 вересня 2017 р. № 649-р, <https://www.kmu.gov.ua/nras/250287124> (доступ: 15.12.2021).

оновлює, збагачує, забезпечує зберігання національних інформаційних ресурсів, створює системи охорони інформації.

Звісно, при цьому пріоритетом залишається задоволення інформаційних потреб, прозорість у роботі державних органів як парадигма розвитку правової держави, підвищення ролі інформації і знань у житті суспільства створення глобального інформаційного простору, який забезпечує ефективну інформаційну взаємодію людей, їх доступ до світових інформаційних ресурсів і задоволення їх потреб щодо інформаційних продуктів і послуг. Усе це корелюється із дотриманням і безперешкодною реалізацією гарантованих Конституцією України прав на свобод, у тому числі думки, слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, що мають найвищу соціальною цінність і забезпечуються охороною з боку держави, суспільства.